

Dekonstrukcija geopolitike: značaj ideja i značenje prostora u savremenim rusko-američkim odnosima

Gerard Toal, *NEAR ABROAD – PUTIN, THE WEST, AND THE CONTEST OVER UKRAINE AND THE CAUCASUS*, Oxford University Press, Oxford, 2017, 387 str.

Monografija *Blisko susedstvo – Putin, Zapad i takmičenje oko Ukrajine i Kavkaza* autora Džerarda Toala (Gerard Toal) neophodna je literatura za svakoga ko se iz ugla kritičke geopolitike i socijalnog konstruktivizma bavi savremenim međunarodnim odnosima, posebno odnosima između SAD i Rusije. Reč je o doprinosu proučavanju pitanja kako su nerešeni teritorijalni sporovi uticali na pogoršavanje odnosa SAD i Rusije nakon 11. septembra 2001. godine i oblikovanje evropske bezbednosne arhitekture i svetskog poretka. Posebna pažnja posvećena je istraživanju nastanka geopolitičkog sukoba između Rusije i SAD povodom nerešenih teritorijalnih pitanja Rusije sa „bliskim susedstvom” – konkretno Gruzijom i Ukrajinom – koje je proširenjem Evropske unije (EU) i Severnoatlantskog saveza (NATO) postalo i njihovo „blisko susedstvo”.

Toal navodi šta za Rusiju, a šta za Zapad i same države koje se na ovom prostoru nalaze znači pojam „blisko susedstvo”. U zavisnosti od toga ko posmatra, sintagma „blisko susedstvo” može da označi ruske imperijalne ambicije i nostalgiju za ruskom imperijom, nevoljnost Rusije da u potpunosti prizna puni suverenitet novonastalih postsovjetskih republika, rusku želju da zadrži sferu uticaja ili mogućnost da se na novi način urede odnosi novonastalih republika sa susedima ka kojima su gravitirali pre nego što su postali deo Sovjetskog Saveza – baltičke zemlje ka nordijskim, zemlje Centralne Azije i Kavkaza ka Turskoj i Kini, Gruzija i Ukrajina ka Poljskoj i Centralnoj Evropi. Takođe, u pojedinim slučajevima „blisko susedstvo” nije imalo teritorijalnu konotaciju već se odnosilo na specijalne bliske odnose koji su se razvili između postsovjetskih zemalja poput Gruzije i Ukrajine, i posebno njihovih lidera, sa SAD nakon 2001. godine. Ovi lideri, lično vezani za SAD, težili su stvaranju međudržavne zajednice demokratskog izbora koja bi ih izdvojila iz ruske orbite i povezala sa EU i NATO. U tom smislu, suština pogoršanja odnosa SAD i Rusije je prema mišljenju autora knjige rezultat suprotstavljenih geopolitičkih zamisli o tome koje je mesto Gruzije i Ukrajine u odnosu na SAD, NATO i EU, sa jedne i Rusiju i „blisko susedstvo”, sa druge strane.

Nezadovoljan preovlađujućim liberalnim i realističkim objašnjenjima ruskog ponašanja u „bliskom susedstvu”, autor ovom pitanju pristupa iz ugla „kritičke geopolitike” i razvija kritičku geopolitičku analizu zasnovanu na tri osnovna

konceptualna stuba odnosno, bolje rečeno, dekonstrukcijom tradicionalnih geopolitičkih koncepata. Prvi je pojam „geopolitičko polje” koji u okviru kritičke geopolitike obuhvata ne samo određeni geografski prostor, već i društvene odnose, dinamiku i glavne aktere koji se uzajamno determinišu. To znači da glavni politički i intelektualni akteri konstruišu ideju o tome šta određeni prostor predstavlja, koja zatim usmerava spoljno političke izbore jedne države. Drugi konceptualni stub kritičke geopolitike je razmišljanje u terminima „geopolitičkih kultura”. Svaka država ima geopolitičku kulturu koju čini preovlađujući osećaj identiteta, prostora i misije u svetu, čime ona daje odgovore na tri suštinska pitanja jedne države: ko smo mi, kako opstajemo i kako napredujemo. Toal posebno naglašava da u knjizi geopolitika ne predstavlja poseban pristup ili teoriju međunarodne politike, već način na koji države vide svet, kako ga prostorno dele i stvaraju strategije o svojim najvažnijim zadacima koji su bezbednost, modernizacija i samoočuvanje identiteta. Kritičko razmišljanje o geopolitici je razmišljanje o geopolitici kao kulturi, a ne datosti. I poslednji, treći konceptualni stub kritičke geopolitike je „geopolitički uslov” koji se odnosi na tehnološke uslove koji menjaju način na koji se geopolitički odnosi u geopolitičkom polju obavljaju i kako se geopolitička kultura iskazuje. Ovo se pre svega odnosi na upotrebu medija i strategija komunikacija.

Autor u osam poglavlja razmatra pitanje odnosa Rusije prema Gruziji i Ukrajini, sam tok konflikata i ruski, gruzijski i američki narativ o tome šta ovi konflikti zapravo jesu i u kakvom su cilju preduzeti.

U prvom poglavlju autor pokušava da odgovori na pitanje zašto je Rusija napala svoje susede. Prema njegovom mišljenju, odgovor se ne može tražiti samo u okvirima „tanke geopolitike” koja sukobe u „bliskom susedstvu” objašnjava u kategorijama imperijalizma i borbe za slobodu „zarobljenih naroda”, već i u akcijama islamskih terorista, obojenim revolucijama, širenju NATO-a i EU, padu cene nafte i gasa i ruskoj unutrašnjoj političkoj dinamici. U drugom poglavlju, autor analizira nastanak „bliskog susedstva”, ruske geopolitičke kulture i njen karakter formiran na osnovu ideja o tome šta postsovjetska Rusija treba da bude – liberalna evropska Rusija integrisana u Zapad, obnovljena imperijalna Rusija na osnovama teritorijalnog revizionizma, panslavizma i evroazijstva ili nezavisna pragmatična Rusija prepoznata kao velika sila. Između ostalih, autor svrstava Burbulisa i Kasparova u zastupnike prvog viđenja; Lužkova i Dugina, Rogozina i Malofejeva (o kojima detaljnije piše) u zastupnike drugog; a Vladimira Putina i Jevgenija Primakova u zastupnike trećeg tipa viđenja Rusije.

Treće, četvrto i peto poglavlje razmatraju sukob u Gruziji. Autor nas najpre upoznaje sa tokom donošenja odluke u Bušovoj administraciji o budućnosti članstva Gruzije i Ukrajine u NATO-u na samitu u Bukureštu 2008. godine, kao i kasnijim usaglašavanjem ovog stava sa skeptičnijim saveznicima, posebno Nemačkom.

Razloge za ovakav potez američke administracije autor nalazi u američkoj normativnoj geopolitičkoj kulturi (dugogodišnjem stavu SAD o „zarobljenim nacijama“, Bušovoj „Agendi za slobodu“), afektivnim elementima (dobrim odnosima SAD i Gruzije još za vreme Ševernadzea i vezama gruzijskog predsednika Sakašvilija sa američkom i izraelskom administracijom) i gruzijskom narativu „žrtve“ u kojem se poistovećuje sa baltičkim državama ili Izraelom. Toal zatim opisuje tok donošenja odluke gruzijskog predsednika da interveniše u Južnoj Osetiji samo šest meseci nakon bukureštanskog samita. Autor navodi američku i izraelsku ulogu u treniranju i opremanju gruzijske vojske, značaj gruzijskog učešća u operacijama u Avganistanu i Iraku, angažovanje privatne američke kompanije koja je 1995. godine planirala vojnu akciju „Oluja“ kojom je uništena Republika Srpska Krajina u Hrvatskoj, i sastanke Sakašvilija i Stipe Mesića 2006. godine kako bi stekao iskustva u borbi protiv „sponzorisanog separatizma“. U pogledu narativa, gruzijska retorika je najpre imala oblik borbe protiv kriminala, da bi zatim nakon intervencije Rusije sukob bio okarakterisan kao borba protiv ruske agresije, a za slobodu i demokratiju u Evropi. Sa druge strane, Rusija je najpre kvalifikovala intervenciju kao samoodbranu u skladu sa članom 51 Povelje UN, jer se radilo o napadu na ruske državljane i mirovnjake, zatim kao „odgovornost da se zaštiti“ civilno stanovništvo od potencijalnog genocida i na kraju, kao zaustavljanje proširenja NATO-a. Američki narativ ovog sukoba je da se radilo o ruskoj agresiji i promeni režima, prekomernoj sili i Gruziji kao žrtvi kojoj je potrebna američka pomoć.

Poglavlja šest i sedam se bave destabilizacijom na Krimu i jugoistoku Ukrajine. Opisujući politička previranja u Ukrajini i „Evromajdan“, u čijoj su organizaciji učestvovali čak i Sakašvili i američki senator Džon Mekej, autor navodi da je za Rusiju razlog za intervenciju predstavljao državni udar u Kijevu 2014. godine i slom režima, što je moglo predstavljati bezbednosnu pretnju po Rusiju i Ruse. Za razliku od geopolitičkih razloga očuvanja ruskih pomorskih baza na Krimu, zvanični ruski narativ bio je spašavanje ukrajinskog predsednika i Krima iz haosa nastalog nasilnom smenom vlasti i ukrajinskih fašista, kao i povratak Krima istorijskom domu. Sa druge strane, Toal kao razloge za destabilizaciju jugoistoka Ukrajine navodi „revizionistički geopolitički projekat Moskve“ – Novorusija i mogućnost njenog povezivanja sa Pridnjestrovijem zbog potrebe stvaranja „tampon zone“ u slučaju članstva Ukrajine u NATO-u, krizu oligarhijskih i bezbednosnih struktura na ovom području koje su održavale moć Janukoviča i proteste lokalnih društvenih grupa koje su, iako povezane sa Moskvom, imale i svoje motive. Autor smatra da je odluka Putina da na odlazak Janukoviča anektira Krim označila prelazak sa dotadašnje geopolitike Rusije kao velike sile koja nemenja teritorijalni poredak ka revizionističkoj imperijalnoj geopolitici koja teži promeni postojećeg poretka (drugi tip viđenja Rusije). U američkom narativu tri geopolitička okvira opisuju sadašnju

konforntaciju između Istoka i Zapada: 1) „okupirane teritorije” (zamrznuti konflikti uz pomoć kojih Rusija ucenjuje svoje susede), 2) „sfera uticaja” (koju Rusija želi da uspostavi kroz vojne intervencije) i 3) „slobodni svet” (što je cilj za koji se Ukrajina i Gruzija bore). Autor zastupa tezu da se zone zamrznutih konflikata ne mogu nazivati okupiranim zonama budući da je lokalno stanovništvo želelo jaču vezu sa Rusijom. Putinova revanšistička geopolitička kultura nema teritorijalni cilj – oživljavanje Sovjetskog Saveza ili širenje teritorije Rusije – već učvršćivanje postojeće ruske snage i teritorijalnog integriteta. Toal opisuje savremenu Rusiju kao autoritarnu državu u kojoj ne postoji ravnoteža vlasti jer jedna grana državnog aparata – Federalna služba bezbednosti – ima neumerenu moć. Opstanak režima na vlasti je, po autoru, najvažnije pitanje ruske elite.

Na kraju Toal zaključuje da su sve navedene razlike u poimanju geopolitičkog polja i geopolitičke kulture, uz razvoj tehnološkog geopolitičkog uslova, dovele do toga da se ono što je počelo kao „geopolitika solidarnosti i jedinstva” između SAD i Rusije 2001. godine razvije u „geopolitiku uzajamnog antagonizma i paranoje”. Knjiga *Blisko susedstvo – Putin, Zapad i takmičenje oko Ukrajine i Kavkaza* predstavlja iscrpan i nezaobilazan deo uvida u to kako se ova transformacija odnosa odvijala.

Marina T. KOSTIĆ